

T Ü M E V A R I M L I K A N I T L A R *
Richard SWINBURNE

Çev : Yrd. Doç. Dr. Turan KOÇ

Bir kanıt bir veya daha fazla öncülden hareket eder (ki bunlar kanıtın gayesi bakımından kesin gözüyle bakılmış önermelerdir) ve bir sonuca varmaya çalışır. Eğer bir kanıtın öncüllerini doğru, fakat sonucunu yanlış kabul etmek tutarsızlık arz ediyorsa, o kanıt geçerli bir tümdengelimli kanıttır. Sözelimi, aşağıdaki kanıt geçerli bir tümdengelimli kanıttır :

P_1 (öncül 1) : Hiçbir maddi cisim ışıktan daha hızlı gidemez.

P_2 (öncül 2) : Arabam maddi bir cisimdir.

S (sonuç) : Arabam ışıktan daha hızlı gidemez.

Geçerli bir tümdengelimli kanıtta öncüller sonuca kesinlik kazandırır. Öyle kanıtlar vardır ki bunlar tümdengelimli bir şekilde geçerli değildirler; fakat bunlarda öncüller bir anlamda sonucu «destekler», «pekiştirir» veya «takviye eder»; ve bu tür kanıtların bazısı veya tümü genellikle «iyi», «doğru» veya «güçlü» tümevarımlı kanıtlar olarak nitelendirilir. Bu bakımdan, iki farklı türden olan kanıtların arasını burada dikkatli bir şekilde ayırmamız gerekmektedir. Öyle kanıtlar da vardır ki, bunlarda öncüller sonucu ihtimal dahiline sokar, yani olmasını olmamasına göre daha muhtemel kılar. Mesela :

P_1 : Bogsidehıların % 70'i Katoliktir.

P_2 : Doherty Bogsidehıdır.

C : Doherty Katoliktir.

Öncüllerin bir araya gelmesi sonucu muhtemel kılar. Bununla birlikte, «doğru» tümevarımlı kanıt diye adlandırılan öyle kanıtlar da vardır ki, bunları bu tür kanıtlardan saymak zordur. Aşağıdaki kanıtı ele alalım :

P : Dünyanın farklı bölgelerinde görülen 100 kuzgunun tümü siyahtı.

C : Tüm kuzgunlar siyahtır.

Tümevarımlı kanıtların tartışılması çerçevesinde bu sonuca anlam vermenin normal şekli, kuzgunlar için bunun hemen hemen her zaman ve uzayın her yerinde geçerli olduğunu kabul etmektir; dolayısıyla, uzak bir gezegendeki hiçbir şeyin kuzgun sayılmayacağını varsaysak bile, bu, dünya tarihinin her dönemindeki ve yeryüzünün her yerindeki kuzgunlar anlamına gelir. Fakat, sonuç bu şekilde anlaşılınca, P'nin C'yi daha ihtimal dışı değil de daha muhtemel kıldığını varsaymak aklen imkansız olur. Zira gözlemlenen kuzgunların siyahlığının yeni kuzgunların belli bir özelliğinden; eski kuzgunlarda bulunmayan, kendilerine özgü bir renk ve yapı özelliğinden kaynaklandığını varsaymak ihtimal dışında değildir. Tüm kuzgunların her zaman siyah olduğunu, farzetmek, açıkça, P'de kaydedilen delilin çok ötesine uzanmak olur. Bununla birlikte, C doğru da olabilir; dolayısıyla çoğumuz P'nin bunun doğru olma olasılığını artırdığını, fakat P'nin C'yi muhtemel kılmadığını kabul ederiz.

Bilim adamlarının kendi gözlemlerine dayanan delillerden yola çıkarak, tabiatın gerçek yasalarının ne olduğu konusunda bir sonuca ulaşan veya gelecekteki deney yada gözlemlerinin sonuçları hakkında tahminde bulunan kanıtlarından çoğu tümdengelimli bir şekilde geçerli kanıtlar olmayıp yukarıdaki iki tür kanıttan birine ait, genel kabul görecektümdengelimli kanıtlardır. (Ben bu kanıtların, yukarıda verilen kolay örneklerin basit kalıbına sahip olduklarını değil, fakat sadece, bunların iki türden birinin belirleyici özelliğine sahip kanıtlar olduğunu söylemek istiyorum). Tycho Brahe, Kepler, Galileo ve on yedinci yüz yılın öteki bilim adamları tarafından yapılan astronomi sahasındaki çeşitli gözlemler, Newton'un hareket kuramını, başka ihtimallere göre doğruluğu daha olası ve daha muhtemel olduğu anlamında, destekleyen gözlemlerdi. Charles Darwin tarafından **Türlerin Kökeni**'nde anlatılan çeşitli botanik, jeolojik ve üreme-ıslahla ilgili veriler, onun, hayvan türlerinin evriminin türlerin doğal ayıklanması ile olduğu şeklindeki kuramının olasılığı lehinde kullanılmıştır. Çeşitli deney ve gözlem verilerinden hareketle tabiat yasalarının ne olduğu konusunda bir sonuca varmaya çalışan tipik bilimsel kanıtta öncüllerin sonucu ihtimal dahiline mi soktuğu yoksa ihtimaliyetine sadece katkıda mı bulunduğu sorusu ilgi çekici bir sorudur; ileride bu hususa değineceğim. Tabiat yasaları normal olarak sadece tüm zaman ve mekanlar için geçerli değil, insanlar evrenle ne kadar haşır neşir olurlarsa olsunlar, farkına varılmayan

veya farkına varılması mümkün olmayan koşullar altında da geçerliliğini sürdüren genellemeler olarak görülür. Newton'un hareket kuramı, onun hareket hakkındaki üç yasası ile yerçekimine ilişkin yasasında ibarettir. On yedinci yüz yılda yapılan çeşitli gözlemler onun kuramının doğru olmasını olmamasından daha mı muhtemel kılmıştır? Bu konuda bu aşamada bir yargıda bulunmuyorum. Bununla birlikte, bizim bu konulara normal bakış şeklimizde, açıkça gözleme dayanan deliller, gelecek konusundaki belli bir tahminin olmasını olmamasına göre daha muhtemel kılmaktadır. Güneş, ay, gezegenlerin vs. geçmiş hareketleri ile ilgili gözleme dayalı tüm deliller, yerin bundan sonraki yirmi dört saat boyunca da kendi eksenini etrafında dönüşünü sürdüreceğini ve güneşin yarın yeryüzüne yine doğacağını ihtimal dışı değil, daha ihtimal hadiline sokmaktadır.

Öncülleri sonucu ihtimal dahiline sokan bir kanıtı doğru P-tümevarımlı kanıt diyelim. Öncülleri sonucun ihtimal dahilinde olmasına katkıda bulunan (yani sonucu başka türlü olmasına göre daha olası ve daha muhtemel kılan) bir kanıtı da doğru C-tümevarımlı kanıt diyelim. Bu durumda diyelim ki öncüller sonucu «pekiştirmektedir». Doğru C-tümevarımlı kanıtlar arasında bazıları açıkça bazısından (bir kısmında öncüllerin sonucun olasılığını ortaya çıkarması başka kanıtlarda yaptığından daha fazla olacaktır anlamında) daha güçlü olacaktır.

Kanıtların gayesi rasyonel oldukları sürece, insanları sonuçları kabul etmeye sevketmektir. Bu bakımdan, öncüllerinin bir anlamda sonuçlarını gerektirmeleri veya muhtemel kılmaları yeterli değildir. Sonuç hakkında tartışma yapanlarca, aynı zamanda öncüllerin doğruluğunun da bilinmesi gerekmektedir. Tanrı'nın varlığı konusunda nice geçerli kanıt vardır ki bunlar neredeyse hiçbir işe yaramamaktadır; çünkü, her ne kadar bunların öncülleri doğru olabilse de doğrulukları din konusunda tartışma yapanlarca bilinmemektedir. Sözelimi :

P_1 : Eğer hayat anlamlı ise, Tanrı vardır.

P_2 : Hayat anlamlıdır.

C : Tanrı vardır.

Bu kanıt kesinlikle geçerli bir kanıttır. Eğer öncüller doğru ise, sonucun da doğru olması gerekir. Öncüller doğru olabilir; fakat ateistler ya birinci öncülü veya ikinci öncülü inkar edeceklerdir. Öncüller din konusunda tartışanlar arasında ortak bilgi

konusu olmadığından, bu tür bir kanıt için uygun bir dayanak teşkil etmemektedirler. Doğrusu, dinî şüphecilik çağında insanla-
rın ilgisini çeken şey, Tanrı'nın varlığı (ya da yokluğu) konusun-
da getirilmiş, öncülleri tüm teistik ya da ateistik kanaate sahip
olanlarca doğru diye bilinen kanıtlar olmaktadır. Bu yüzden ben,
sonuç hakkında tartışanlarca doğru olarak kabul edilen öncüller-
den yola çıkan kanıtları (bunlar geçerli tümdengelimli, doğru P-
tümevarımlı ya da doğru C-tümevarımlı kanıtlardır), sırasıyla
iyi tümden gelimli, iyi P-tümevarımlı ve iyi C-tümevarımlı kanıt-
lar olarak tanımlıyorum. Tanrı'nın varlığının leh ve aleyhindeki
kanıtları araştırırken, bunların iyi tümdengelimli, iyi P-tümeva-
rımlı ya da iyi C-tümevarımlı kanıtlar olup olmadıklarını da araş-
tırmamız gerekmektedir.

«Tanrı var» önermesini (ve bununla aynı anlama gelen 'Bir
Tanrı vardır' önermesini) mantıken, «zamanüstü, mutlak irade sa-
hibi, mutlak kudret sahibi, herşeyi bilen, mutlak iyi ve her şeyin
yaratıcısı cisimsiz bir zat (1) (yani ruh) vardır» önermesinin eş-
li olarak alıyorum. «Tanrı»yı, bu tanımla anlatılan zatın (person)
adı olarak kullanıyorum. Tanrı'nın zamanüstü (eternal) olmasın-
dan, O'nun her zaman var olduğunu, ve her zaman var olacağını
anlıyorum. Hristiyan geleneğinde «zamanüstü»yü, «zamansız»
ya da «zaman dışı» şeklinde yorumlayan değişik bir anlayış bu-
lunmaktadır. Ancak bu anlayış miladî dördüncü yüzyıla kadar
Hristiyan geleneğe girmemişti; bunu anlamak çok zordur, ve baş-
ka bir yerde anlattığım (2) birçok nedenden dolayı, teistin böyle
bir zaman üstülük anlayışı ile kafasını doldurmasına da, öyle sa-
nıyorum ki gerek yoktur. Tanrı'nın mutlak özgür olmasından, hiç-
bir nesnenin, olayın ya da (kendisinin öteki durumları da içinde
olmak üzere) durumun hiçbir şekilde yaptığı eyleme nedensel
olarak etkide bulunmamasını anlıyorum: ne yapacağını yalnız ey-
lem anındaki kendi seçimi belirler. Tanrı'nın mutlak kudret sahi-
bi olmasından O'nun, mantık açısından yapması mümkün (yani

(1) Bu kelimeyi ben modern anlamda kullanıyorum. Çok genel konuşmak
gerekirse, birçok Hristiyanın, Tanrı'nın bu anlamda bir zat (person) oldu-
ğunu inkar edeceğini sanmıyorum. Bununla birlikte, geleneksel olarak Orto-
doks Hristiyanlar, «zat»ın belli ve özel bir anlamında, Tanrı'nın (gelenek-
sel förmülü ile) «bir cevherde üç kişi (person) olduğunu iddia etmek arzu-
sundadırlar. Fakat bunu söylerken, onlar «person»u, öyle sanıyorum ki, bi-
rinci iddianın da hesaba katıldığı bir anlamda, Latince Persone ve Yunan-
ca ἰποστας'ın çevirisi olarak kullanılmaktadırlar.

(2) Bkz. The Coherence of Theism (Oxford, 1977), Böl. 12.

düşünülməsi akla aykırı gelmeyen) her şeyi yapabilme gücüne sahip olduğunu anlıyorum. Tanrı'nın her şeyi bilmesinden, O'nun, mantıken bilmesi mümkün olan her şeyi bilmesini anlıyorum. Tanrı'nın mutlak iyi olmasından, O'nun, ahlâk açısından kötü olan hiçbir eylemde bulunmayacağını anlıyorum. Her şeyin yaratıcısı olmasından, zamanın her ânında (kendisinden başka) var olan her şeyin, o ân, O'nun varetmesi veya varolmasına müsaade etmesinden dolayı varolduğunu anlıyorum. Bu kadar izah «Bir Tanrı vardır» iddiasının ne anlama geldiğini anlatmak için şimdilik yeterlidir. İddianın anlamı, sonraki bölümlerde, özellikle Bölüm 5'te, yeri geldikçe biraz daha ayrıntılı bir şekilde işlenecektir; orada, Tanrı'ya atfedilen çeşitli özellikler (sıfat) arasındaki ilişkiler üzerinde daha çok durmak zorunda kalacağız (3). Tanrı'nın varlığını ileri süren iddiaya teizm denir. Teizm, İslâm, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin iman esaslarının özüdür.

İnsanlık tarihi boyunca çok sayıda insan Tanrı'nın varlığına kesin gözüyle bakarken, şüphesiz başka birçokları da yokluğuna kesin gözüyle bakmışlardır. Bu insanlar inançları lehinde bilinçli bir şekilde formülendirilmiş nedenlere sahip değillerdir: Onlar sadece inanyorlardı. Fakat iman sahibi başka bazı insanlar, inanmak için delil ve nedenlere sahipti. İnsanların çoğunun, inançlarının büyük bir bölümü lehinde kullandıkları nedenlerse, genellikle çok mübhem ve tutarsızdı. Bununla birlikte, insanlar, neye dayanarak inandıklarını bazen kesin ve açık bir biçimde formülendirmişlerdir. İşte bu andan itibaren, açıkça, Tanrı'nın varlığı lehinde veya aleyhinde bir kanıt olarak görülebilecek bir şeye sahip bulunuyoruz. Sık sık ele alınıp tartışılmış olan bu kanıtlara, «kozmojik kanıt» veya «dini tecrübeye dayanan kanıt» gibi çeşitli adlar verilmiştir. Daha başka kanıtlar da vardır ki, bunlar bir ismi hakedebilmek için yeteri kadar sıklıkla tartışılmamışlardır. Keza insanlar, inanmak ya da inanmamak için başka nedenlere de sahip olmuşlardır; ama bunlar hiçbir zaman bir kanıt oluşturmak için yeterli açıklıkta formüle edilmemişlerdir.

Bu kitapta Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna inanmak için insanların sahip olduğu çeşitli nedenleri tartışacağım. Bunlardan bazıları biraz önce zikredilen kanıtlara dahil edilmek için yeteri kadar kesin bir form kazanmakla birlikte, başka bazıları belli bir bi-

(3) Daha ayrıntılı bir tahlil için okuyucunun *The Coherence of Theism*'e müracaat etmesini öneririm.

çime sokulmaya muhtaçtır. Ben sadece, öncülleri (çok genel anlamda) insani tecrübenin özelliklerinin neler olduğunu bildiren kanıtları tartışacağım: Söz gelişi, dünyaya ilişkin açık genel hakikatler veya özel beşerî tecrübenin özellikleri bunlar arasındadır. Bu tür kanıtlara **a posteriori** kanıt diyeceğim. Bu kanıtlar, insanların tecrübe ettiği bir şeyin Tanrı'nın varlığına veya yokluğuna inanmak için bir dayanak ya da neden oluşturduğunu iddia etmektedirler. **A priori** kanıtları tartışmayacağım; yani Tanrı'dan başka maddî ya da ruhî bir varlıklar âlemi olsun veya olmasın, doğru olacak olan önermelerdir. Kavramsal doğruluklar arasında mantık ya da matematiğin doğrulukları bulunmaktadır. Bu bakımdan, Tanrı'nın varlığı lehindeki geleneksel ontolojik kanıtı (4) ve onun herhangi bir uyarlamasını tartışmayacağım. Tanrı'nın varlığı aleyhinde getirilmiş ve O'nun var olduğu iddiasında tutarsız ya da kendi kendisiyle çelişen bir şey bulunduğunu öne süren kanıtları da tartışmayacağım. Bence Tanrı'nın varlığı lehinde kullanılan ontolojik kanıtlar, büyük ölçüde, yalnızca filozofların kanıtlarıdır; dolayısıyla bunlar Tanrı'nın varlığına inanmak için sıradan insanların sahip olduğu nedenler demetine dahil olmazlar. En büyük teistik din filozofları genelde ontolojik kanıtlara itibar etmemişler, ve **a posteriori** kanıtlara dayanmışlardır (5). Bununla birlikte, teizmin tutarsız olduğunu öne süren, Tanrı'nın varlığı aleyhindeki kanıtların sıradan insanların kafasında birtakım temellere sahip olduğunu da kabul ediyorum. Ne var ki, Tanrı'nın varlığı ya da yokluğuna inanma konusunda insanların sahip olduğu tüm **a posteriori** nedenleri tartışmam da elbette mümkün olmayacaktır. Ben, bana göre akla en uygun olan ve insanlık tarihinde en çok başvurulmuş olanlar üstünde duracağım. Tanrı'nın varlığının nasıl ihtimal dahilinde bir şey olduğu konusunda nihai sonucuma varırken, her iki türden de hiçbir **a priori** kanıtın (6) ve tartıştıklarım dışında hiçbir **a posteriori** kanıtın dikkate değer bir gücü bulunmadığını sanıyorum.

(4) Ontolojik kanıtın geleneksel şekli Descartes ve muhtemelen orijinal şekliyle Aziz Anselm tarafından ortaya konmuştur. Kanıt aşağı yukarı şu şekilde çalışmaktadır: «Tanrı, tanım gereği en mükemmel varlıktır. Var olan bir şey olmayandan daha mükemmeldir. O halde Tanrı en mükemmel varlık olması dolayısıyla, vardır». Kanıtın eski ve yeni şekilleri ile bunların eleştirileri için (sözgelimi) A. Plantinga'nın hazırladığı **The Ontological Argument** (London 1968) adlı derlemeye bakılabilir. Kanıtı redde yönelik çok dikkatli bir inceleme için ise bkz. J. Barnes, **The Ontological Argument** (London, 1972).

(5) Sözgelimi, Aziz Thomas Aquinas, Bkz. onun **Summa Theologica**, 1.2-1.

(6) **The Coherence of Theism**'de, teizmin tutarsız olduğunu gösterme iddiasındaki kanıtlar adına bunun doğruluğunu ortaya koymaya çalışıyorum.

Her ne kadar konum Tanrı'nın varlığının leh ve aleyhindeki kanıtlar olsa da bölüm başlıklarından da anlaşılacağı üzere, daha çok Tanrı'nın varlığı lehindeki kanıtlara ağırlık veriyorum. Tanrı'nın varlığı aleyhindeki en önemli kanıt müstakil bir bölüm de tartışıyorum. Kötülükten yola çıkan bu kanıt, dünyadaki acı ve ızdırabın varlığının, öyle mutlak merhamet sahibi ve her şeyi bilen bir varlığın olmadığını gösterdiğini iddia eder. Fakat, bu nedenin dışında, ateistlerin, Tanrı'nın yokluğuna inanmak için sahip oldukları nedenlerin başında, delillerin yetersiz olduğu, teistin kanıtlarının işe yaramadığı ve Tanrı'nın varlığını dikkate değer derecede muhtemel kılmadığı şeklindeki iddiaları gelmektedir. Kötülük kanıtını saymazsak, ateistin kanıtları büyük ölçüde teistin kanıtlarını eleştirmek şeklinde olmuştur. Bu yüzden ben bu tür kanıtları, Tanrı'nın varlığı lehindeki belli başlı kanıtları tartışırken ele alacağım. Tanrı'nın varlığı lehindeki kanıtları tartışırken; nizam ve gaye delili ile kozmolojik kanıtın şekilleri, bilincin varlığından yola çıkan kanıt, ahlâk kanıtı, mucize ve vahiy kanıtları ve nihayet dinî tecrübeye dayanan kanıtlar üstünde duracağım. Kozmolojik kanıt şunu savunmaktadır: Evrenin varolması olgusu izaha muhtaçtır, evreni Tanrı'nın varetmiş olması ve varlıkta tutması O'nun varlığını izah etmektedir. Nizam iyi gâyeye dayanan kanıt ise, âlemde bir düzenin bulunması olgusunun izaha muhtaç olduğunu, ve Tanrı'nın (yaratma) eyleminin bu izahı bize sağladığını savunur. Nizam ve gâyeye dayanan kanıtın, dikkatimizi çekmek istediği düzen türüne göre, birçok şekli bulunmaktadır. Ben kanıtın iki farklı şeklini ve bunların değişik sıklarını «teleolojik kanıt» ve «inayet kanıtı» başlıkları altında tartışacağım. Bilincin varlığına dayanan kanıt ise, bilinçli varlıkların bulunması olgusunun esrarengiz birşey olduğunu, Tanrı'nın yaratmasına başvurmaksızın bunun izahının yapılamayacağını savunur. Vahiy ve mucizeye dayanan kanıtlar, insanlık tarihi boyunca vukubulmuş, halkın bildiği bazı olayları Tanrı'nın varlığının ve faaliyeti nin bir delili olarak alırlar. Dinî tecrübeye dayanan kanıt ise çeşitli insanların özel tecrübelerinin Tanrı tecrübesi olduğunu, dolayısıyla O'nun varlığını gösterdiğini savunur.

İki husustaki tartışmam yer darlığı dolayısıyla eksik kalacaktır. Birincisi, inayet kanıtı dediğim teleolojik kanıt şekliyle kötülük problemini tartışırken, insanın belli bir özgür iradeye sahip olduğunu öngörmek, öyle sanıyorum ki, pek yanlış olmayacaktır. Burada takındığım tavrın, kanaatimce belli bir akla uygunluğu vardır; fakat bilinen kanıtlar karşısında bunu yeterli bir şekilde

savunmak, özgür iradenin kitaplık çapta tartışılmasını gerektirecektir. Felsefi düşünüşün mahiyeti öyle bir bütünlük arzeder ki bir konunun enine boyuna tartışılması, insanı kaçınılmaz olarak başka konulara karşı da tavır almaya zorlar; bu yüzden belli bir felsefi konuda yazılmış bir kitap hemen hemen her zaman eksik kalmaya mahkumdur. İkinci olarak, mucizeden hareket eden kanıtları tartışırken, sadece, hangi esrarengiz olaylar (şöz gelimi ölmüş birinin tekrar hayata dönmesi) aleni olarak vuku bulduğu takdirde, Tanrı'nın varlığı lehinde delil teşkil edeceğini savunmaya yerim olacaktır; fakat bu tür mucizevi olayların vukuunun iç ve aleyhindeki tarihsel delili tartışmaya yerim yoktur. Buna göre, gerçekte ben burada ayrıntılı tarihi malzemelerle doldurulmaya ihtiyaç duyan bir kanıtın sadece şeklini tartışacağım demektir.

Kant, Tanrı'nın varlığı lehindeki kanıtları üçe ayırmıştır; ki bu tasnifinin, bu konunun daha sonraki tartışılmasında, bana göre yararlı olmamakla birlikte, kalıcı bir etkisi olmuştur. Şöyle yazıyordu Kant :

Süpekulatif akıl aracılığıyla Tanrı'nın varlığını isbat etmenin mümkün olan yalnız üç şekli vardır. Bu amaca yönelik tüm yollar ya belli tecrübeden ve buna bağlı olarak duyular dünyasının spesifik kuruluşundan hareket ederek, onu aşip nedensellik yasalarına uyarak, dünyanın dışındaki en yüksek sebebe ulaşmaya çalışır; ya bütünüyle belirli olmayan tecrübeden, yani genel olarak varoluş tecrübesinden yola çıkarlar; veya son olarak tüm tecrübelerden soyutlanarak, salt kavramlardan hareketle bütünüyle a priori bir şekilde en yüksek sebebin varlığına ulaşmaya çalışırlar. Birinci delil fiziko-teolojik, ikincisi kozmolojik, üçüncüsü ise ontolojiktir (7).

Bu ayırım öncüllerin yapısına dayanılarak yapılmış bir ayırımdır. Ya kavramsal bir doğrudan yola çıkarsınız (bu durumda ontolojik kanıtı sahipsiz); ya «genel olarak varlık»tan hareket edersiniz (bu durumda kozmolojik kanıtı dayanırsınız); veya Kant'ın «tavin eden tecrübe» dediği, eşyanın dünyadaki konumu ile ilgili ayrıntılardan yola çıkarsınız (bu durumda da fiziko-toeolojik kanıtı sahipsiz demektir).

Kant'ın bu doktrininin bu konunun tartışılmasında olumlu bir katkıda bulunmaktan uzak olduğunu iddia etmemin nedeni,

(7) I. Kant, *Critique of Pure Reason*, B 618-19.

onun, ifade tarzında her üç türle ilgili sadece bir tek kanıt olabileceğini varsayına temayülü göstermiş olmasıdır; oysa, gerçekten bu başlıklar altına sokulabilecek, birbirinden son derece değişik, o kadar farklı kanıt bulunmaktadır ki, bunlara aynı kanıtın farklı şekilleri gözüyle bakmak bizi yanlış yola bile sevk edebilir. Söz gelişi, Tanrı'nın varlığını isbata yönelik ve öncülleri bir anlamda kavramsal doğru olan tüm kanıtların geleneksel ontolojik kanıt formunda olacağını varsaymak için hiçbir neden yoktur. Tüm bunların üstünde, eşyanın dünyadaki durumundan hareket eden bütün kanıtların, Kant'ın fiziko-teolojik kanıt dediği ve başka bir yerde düzen delili de denen kanıtın formuna sahip olmaları gerekmez. Bizzat bu son kanıtın birçok şekli olabilir. Mesela, âlemdeki belli bir tabiat yasasına uyan varlıkların düzenli hareketlerinden yola çıktığı gibi; nesnelere dünyasının, insan ve hayvanların hayatta kalmaları için elverişli bir ortam oluşturmalarından da yola çıkabilir. Her iki durumda da tabiattaki çok genel düzenden yola çıkan bir kanıt vardır. Fakat, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, bazı mucizevî olaylardan, insanlık tarihinin gelişmesinden veya özel dinî tecrübelerden yola çıkan kanıtlar da vardır. Bu kanıtlardan hiçbirinin özellikle iyi olması söz konusu olamaz; doğrusu bunlar değerlerine göre göz önünde bulundurulmaya layıktırlar; işte Kant'ın tasnifi bu hususları mübhem bırakmaktadır.

Bundan sonra da, sadece, Kant'ın zikrettiği şekliyle, iki kanıt değil, çeşitli a posteriori kanıtların değeri üzerinde duracağız. Kanıtlarımız açıklığa kavuşunca da, bunların iyi tümdengelimli kanıt mı, yoksa iyi P-tümevarımlı ya da iyi C-tümevarımlı kanıt mı olduklarını araştıracağız. Bazan bu tür kanıtları savunanlar, tümevarımlı kanıtların türü şöyle dursun, başlıbaşına kanıtın tümdengelimli mi yoksa tümevarımlı mı olması istendiği konusunda bile açık olmuyorlar.

Son yıllarda din felsefesinin yaptığı talihsiz işlerden biri de Tanrı'nın varlığı lehinde kullanılan kanıtları birbirinden tecrit ederek ele alma temayülü göstermiş olmasıdır. Şüphesiz, kolay izah etme hatırına, başlangıçta her kanıtı ötekilerden ayrı olarak ele alıp incelemeye hiçbir itiraz yöneltilmeyebilir. Fakat açıkça kanıtlar birbirini destekleyebildiği gibi tersine zayıflatabilir de; dolayısıyla, bizim, bunların böyle olup olmadığı hususu üzerinde durmamız gerekir. Bununla birlikte, bazan filozoflar Tanrı'nın varlığı lehindeki kanıtları birbirinden bağımsız olarak mütalaa

ediyorlar; onlar şu şekilde akıl yürütüyorlar: Kozmolojik kanıt sonucu ortaya koymuyor; teleolojik kanıt sonucu ortaya koymuyor vs. vs.; öyleyse kanıtlar sonucu ortaya koymuyor. Ne var ki, kanıtlara karşı uygulanan bu «böl ve yönet» yöntemini kabul etmek mümkün değildir. Hatta, iyi kanıtın tek türü, öncüllerinin doğruluğu bilinen geçerli tümdengelimli kanıt olsa bile bu kabul edilemez. p'den r'ye doğru yol alan bir kanıt geçersiz olabilir; q'dan r'ye doğru giden bir kanıt da geçersiz olabilir. Fakat, eğer kanıtları bir araya getirirseniz, pekâlâ geçerli tümdengelimli bir kanıt elde edebilirsiniz; yani p ve q'dan yola çıkan bir kanıt geçerli olabilir. «Tüm öğrenciler uzun saçlıdır»dan «Smith uzun saçlıdır»a ulaşmaya çalışan bir kanıt geçersizdir; «Smith öğrencidir»den «Smith uzun saçlıdır»a giden kanıt da öyledir; fakat «Tüm öğrenciler uzun saçlıdır ve Smith öğrencidir»den «Smith uzun saçlıdır»a giden kanıt geçerli bir kanıttır.

Kanıtların birbirini takviye edip zayıflatması tümevarımlı kanıtlar sözkonusu olduğunda daha da açıktır. Öyle ki Smith'in ellerinde kan olması, Bayan Jones'ın onun öldürmesini çok zor ihtimal dahiline sokar; aynı şekilde Smith'in (bizatihî) Bayan Jones'ın ölümünden kazançlı çıkması olgusu da; cinayetin işlendiği sırada onun (bizzat) cinayet mahallinin yakınında bulunmuş olması olgusu da böyledir; fakat tüm bu olaylar (belki başka olaylarla da) birleşerek sonucu ihtimal dahiline sokabilir (8).

(8) Tümdengelimli kanıtlar dışında hiç de iyi kanıt bulunmadığı ve bunların da birikim sağlayan kanıtlar (**cumulative**) olmadığı görüşünü benimseyenler arasında Alistair MacIntyre ile Antony Flew da bulunmaktadır. Nitekim MacIntyre şöyle söylemektedir : «Zaman zaman ilahiyat hocaları her ne kadar deliller Tanrı'ya inanmanın lehinde sonuca götürücü dayanaklar temin etmese de bunların en azından birer işaret ve alâmet olduğunu iddia etmektedirler. Ne var ki, hatalı bir kanıt (onu kabul edenin mantikî dirayetten yoksun olması dışında) hiçbir şeye işaret etmez. A. MacIntyre, **Difficulties in Christian Belief** (London, 1959), s. 63. Flew bu cümleleri, kendi **God and Philosophy** (London, 1966), s. 167, adlı eserinde tasvip ederek nakletmiştir. Flew yukarıdakine oldukça benzeyen şu cümlelere de dikkat çekmektedir: «Zaman zaman, bir aday delilin, delil olarak yetersizliği itiraf edilmekle birlikte, bir işaret olarak yararlı bir hizmet görebileceği ileri sürülmektedir. Bu ise, delile dayananların kendi özellikleri olan cömertliğin yanlış kullanılmasından başka bir şey değildir. Yetersiz bir delil herhangi bir şeyin işareti olarak hizmet göremez; olsa olsa bu, onu kabul edenin güçsüzlüğünü ortaya kor. Bu nedenle, böyle bir şeyin, deliller toplamının bir parçası olarak başka ifadelerle birlikte kullanılması da mümkün değildir. Eğer dibi delik bir kova su tutmuyorsa, on tanesinin tutacağını düşünmek için hiçbir neden yoktur» (Aynı eser, ss. 62 vd.).

Kanıtların toplu etkisini iyi anlamak için, Tanrı'nın varlığının aleyhinde kullanılan kötülük kanıtı da içinde olmak üzere, kozmolojik kanıttan başlayarak bunları tek tek ele alıp inceleyeceğim, ve her kanıtın öncüllerinin önceki kanıtın gücüne ne kadar ekleme ya da çıkarmada bulunduğunu araştıracağım. İlerleme sağlamak için sonuçlarından bazısına dikkat ediniz: iddia ediyorum ki (ne tek tek, ne de birlikte) Tanrı'nın varlığının leh ve aleyhinde diye düşündüğüm kanıtlardan hiçbiri iyi tündengelimli kanıt değildir. Daha önce de işaret ettiğim gibi şüphesiz Tanrı'nın varlığı konusunda getirilmiş geçerli tündengelimli kanıtlar da bulunmaktadır; fakat bunlar genel olarak kabul görmekten uzak öncüllere dayanmaktadır. Öte yandan, Tanrı'nın varlığı lehinde kullanılan kanıtların çoğunun (ister tek tek, isterse birlikte alınsın) iyi C-tümevarımlı kanıtlar olduğunu iddia ediyorum, yani bunların öncülleri Tanrı'nın varlığını yokluğuna göre daha muhtemel kılmaktadır. Aynı şekilde, Tanrı'nın yokluğunu isbat etmeye çalışan kötülük kanıtının ise iyi bir C-tümevarımlı kanıt olmadığını iddia ediyorum. Yani yaygın kanaatin ve birçok ilahiyatçının görüşünün aksine, yer yüzünde görülen kötülüğün Tanrı'nın varlığı aleyhine sayılamayacağı hususu, onu, Tanrı var olduğu zamanki mevcudiyetinden hiç de daha az muhtemel kılmaz. Eğer bu doğruysa, bu durumda üzerinde durduğum kanıtların tüm öncüllerinin birlikte alınmasının en açık etkisi, Tanrı'nın varlığı lehinde iyi bir C-tümevarımlı kanıtı sahip olmamız olacaktır. (Bazı bağımsız kanıtların «Tanrı vardır» önermesini başka bazılarından çok daha güçlü bir şekilde doğruladığını elbette kabul ediyorum). Fakat asıl önemli olan, birlikte alınan tüm kanıtların Tanrı'nın varlığını muhtemel kılıp kılmadığı, tüm ilgili deliller dengesinin teizmin iddiasını onaylayıp onaylamadığı meselesidir. Açık söylemek gerekirse, madem ki bir faraziyenin ihti-

Ancak, tündengelimli bir şekilde geçerli olmayan kanıtlar, genellikle tümevarımlı bir şekilde pekâlâ güçlü olabilmektedir; dolayısıyla eğer siz üç zayıf kanıtı bir araya getirecek olursanız, genellikle güçlü bir kanıt elde edebilirsiniz; hatta muhtemelen tündengelimli bir şekilde geçerli olan bir kanıt elde etmeniz bile mümkündür. Flew'un son cümlesindeki analoji, onun gayesi bakımından özellikle talihsiz bir benzetmedir. Zira, açıkça söylemek gerekirse, on delik kovayı, her bir kovanın delik kısmını ötekinin sızınır yapmayan kısmına denk getirerek, sıkıca birbirinin içine yerleştirecek olursanız, su tutan bir kap elde edersiniz. Tanrı'nın varlığı lehinde kullanılan kanıtların birikim sağlayan bir yapıda oluşunun açıkça farkına varan Butler olmuştur: «Dinimizin doğruluğu, genel konuların doğruluğu gibi, tüm delillerin toplamından çıkarılmış bir şeydir», J. Butler, *The Analogy of Religion* (birinci basım 1736, London, 1902), s. 307.

maliyeti bizim o faraziyeğe dayanarak hareket etmemizin gerek-
kip gerekmiyeceği ile ilgilidir; sadece bazı sınırlı bilgilerle değil,
dünya hakkında bildiğimiz tüm bilgilerimizle ve elde edebildiği-
miz toypekün delillerine ihtimal dahiline sokulduğu sürece farazi-
yeğe dayanarak hareket etmek zorundayız demektir. Dindar in-
san, kendi dinî bakış açısının bütün tecrübelerine anlam verdiği-
ni ileri sürer; dolayısıyla ateistik görüşü benimseyen rakibi de
benzeri bir iddiada bulunacaktır: Son bölümde, ilgili tüm deliller
dengesinin teizmi destekleyip desteklemediği konusunda bir so-
nuca ulaşıyorum. Tek başına herhangi bir kanıtın veya birlikte
alındığında tüm kanıtların iyi bir tümdengelimli kanıt oluşturu-
duğu şeklindeki öneriler üzerinde çok fazla durmayacağım. Fazla
durmayacağım, diyorum; çünkü başka birçok filozof teknik hü-
nerlerini bu işe hasretmiş, ve bugün nisbeten çok az sayıda filo-
zof buraya alınması gerekli iyi tümdengelimli kanıtlar bulundu-
ğunu kabul edecektir. Ben zamanımın çoğunu bu tür kanıtların
indüktif gücünü belirlemeye ayıracağım. Her kanıtın iyi bir C-
tümevarımlı kanıt olup olmadığı hususu üzerinde duracağım; ve
ancak tüm kanıtları gördükten sonra, hep birlikte alındıkların-
da bunların iyi bir P-tümevarımlı kanıt oluşturup oluşturmadık-
larını sorgulayacağım. Bu şekilde yol alacağım; çünkü, açıkça or-
tadadır ki, iyi bir C-tümevarımlı kanıtı sahip olduğumuzu anla-
mak iyi bir P-tümevarımlı kanıtı sahip olduğumuzu anlamaktan
çok daha kolaydır.

Bu safhada, bundan sonraki bölümlerde zaman zaman kullana-
cağım doğrulama kuramının (9) sembollerini anlatmak yararlı
olacaktır: e, h, p ve q gibi küçük harflerle önermeleri ifade edece-
ğim. $P(p/q)$, belli bir q'ya göre p'nin ihtimaliyetini temsil eder. Bu-
na göre, q, «Bu paranın son 1000 atımından 505'i tura gel-
di» önermesini sembolize ederken p de, «Bu para bir son-
raki atımda a tura gelecektir» önermesini sembolize edecektir.
O halde, son 1000 atımın 505'i tura geldiğine göre, $P(p/q)$ para-
nın son atımının tura geleceği ihtimalini temsil etmektedir. (Bu
durumda $P(p/q)$ 'nin değeri genel olarak düşünüldüğünde 0.505
olacak demektir). Fakat p ile q arasındaki ilişkinin çok daha
karmaşık türden olması da mümkündür, ve açıkça biz, normal-
de iddiaların ihtimaliyetini olgu ve olayların nisbî sıklığından

(9) Doğrulama kuramı (confirmation theory) ile ilgili daha ayrıntılı bir
çalışma için, bakınız benim *An Introduction to Confirmation Theory*, Lon-
don, 1973).

çok delile göre takdir ederiz. p bilimsel bir varsayım. olabilir diyelim ki, Einstein'ın Genel İzafiyet Teorisi- ve q da teori ile ilgili olarak bilim adamlarının topladığı deney ve gözleme dayalı tüm delillere ait kayıtların bir araya gelmesi olabilir. Araştırılmakta olan bir varsayım genellikle h ile temsil edilir. Buna göre, $P(h/e.k)$ belli bir e ve k deliline istinat eden bir varsayımın ihtimaliyetini temsil eder (10). Bir gözlemcinin kullanabileceği delili ikiye ayırmak genellikle yararlı olmaktadır: yeni delil ve arka planı oluşturan önceki delil; eğer böyle bir şey yapılacak olursa, birincisi genellikle e , sonraki de k ile temsil edilir. Önceki delil (veya zaman zaman söylendiği şekliyle evveliyatı oluşturan bilgi), yeni delil ortaya çıkmadan önce muhakkak gözleyle baktığımız bilgidir. Buna göre, diyelim ki dedektifler bir cinayeti araştırıyorlar. h , cinayeti Jones'ın işlediği varsayımını temsil etmektedir; e de dedektiflerin elde ettiği tüm yeni delilleri dile getiren önermeyi temsil etmektedir: sözgelimi silah üzerinde Jones'ın parmak izlerine rastlanması, cinayet işlendiği sırada onun cinayet mahallinde bulunması vs. vs... k ise işlerin nasıl geliştiği konusunda dedektiflerin genel bilgilerini ifade eden önermeyi temsil etmektedir: sözgelimi, herkesin kendisine özgü parmak izlerine sahip olması, metal ya da ahşap eşyaya çıplak elle dokunulduğunda parmaklarımızın o eşyada iz bırakması vs. vs... O halde $P(h/e.k)$, dedektiflerin mevcut tüm delillerine göre, cinayeti Jones'ın işlemesi olasılığını temsil eder.

Eğer (ancak eğer) q , p 'ye kesinlik kazandırıyor ise tüm p ve q önermeleri için $P(p/q) = 1$ 'dir; sözgelimi, eğer q , p 'yi icap ettiriyorsa (yani, q 'dan p 'ye ulaşan tümdengelimli bir geçerli kanıt varsa); ve eğer (ancak eğer), q , $-p$ 'i kesin yılıyorsa, bu durumda da $P(p/q) = 0$ olur; sözgelimi, eğer q , $-p$ 'i gerektiriyorsa (11). $P(p/q) + P(-p/q) = 1$. Buna göre, eğer $P(p/q) > 1/2$ ise, bu durumda $P(-p/q) > P(-p/q)$ 'dur, dolayısıyla q 'ya göre p , $-p$ 'den daha çok ihtimal dahilindedir. Buna göre, eğer (ancak eğer) $P(h/e.k) > P(h/k)$ ise ve doğru P -tümevarımlı bir kanıt (ancak eğer) $P(h/e.k) > 1/2$ ise, (evveliyatı oluşturan k bilgisi için) e 'den h 'ya ulaşan bir kanıt doğru C -tümevarımlı bir kanıt ola-

(10) « $e.k$ » e ve k 'nın, yani « e ve k » önermelerinin birleşmesidir.

(11) « $-p$ », p 'nin olumsuzudur, yani « p değildir» önermesidir. « $>$ », «'aha büyük» anlamına gelir. « $<$ », «daha küçük» anlamına gelir. Bu cümleden olarak « \geq » işaretini, «daha büyük veya eşit» ve « \leq » işaretini ise «daha küçük veya eşit» anlamında kullanıyorum.

caktır. Yeni delillerle evveliyat arasındaki bölme istediğimiz yerde yapabiliriz: tecrübeden elde ettiğimiz tüm delilleri e'ye dahil etmek ve k'yı da doğrulama kuramında salt «totolojik delil» denen şey olarak görmek (aslında tüm öteki ilgisiz bilgilerimizi de) genellikle uygun düşmektedir.

Açıkça, bir kanıtın iyi bir C-tümevarımlı kanıt olup olmadığı delilin e ve k arasında nasıl bölündüğüne bağlı olmaktadır. Ben herhangi bir kanıtı tartışmaya başladığımda, delilin en uygun bölünmesinin ne olduğunu göz önüne getireceğim. Şimdilik, k salt totolojik delil, tecrübeye dayanan tüm deliller de e'ye dahil edilmiş olsun. İmdi, diyelim ki «Tanrı vardır» önermesi bizim hipotezimizi oluşturmaktadır. Ve e_1, e_2, e_3 de insanların O'nun varlığı lehinde öne sürdükleri çeşitli önermelerdir. Buna göre, diyelim ki e_1 «fizikî bir alem vardır» olmaktadır. Bu durumda, e_1 'den h'ya giden bir kozmolojik kanıtla sahibiz demektir. $P(h/e_1-k)$, «fizikî bir evren varsa, Tanrı'nın olması ihtimali de vardır»ı temsil etmektedir ki aynı zamanda bu daha sonra inkarı mümkün olan salt totolojik bir delildir. Eğer $P(h/e_1-k) > 1/2$ ise, bu durumda e_1 'den h'ya giden kanıt iyi bir P-tümevarımlı kanıttır. Eğer $P(h/e_1-k) > P(h/k)$ ise, kanıt iyi bir P-tümevarımlı kanıttır. $e_1...e_6$ 'dan Tanrı'nın varlığına giden altı kanıt ile e_7 'den hareketle O'nun aleyhinde ortaya konan bir kanıt üzerinde duracağız. Bu durumda $n=1...6$ olduğu yerde her en için, $P(h/en-k) > P(h/k)$, ve $P(h/e_7-k) = P(h/k)$ olduğunu iddia ediyorum. Nihayet bizim varıp dayanacağımız en önemli husus $P(h/e_1...e_7-k) > 1/2$ olup olmadığı hususudur.

Doğrulama teorisinin sembolleri kullanıldığında $P(p/q)$ formunun ifadesinin her zaman kesin bir sayısal değere sahip olduğunu sanmıyorum. Bizzat kendisi sayısal bir değere sahip olmaksızın, sayısal değer de içinde olmak üzere, onun başka ihtimallerle az ya da çok salt bir ilişki içinde olması mümkündür; sözgelişi $P(h/e_1-k)$, ortada kendisinin eşit olduğu bir sayı bulunmaksızın, $P(h/e_2-k)$ 'den büyük $P(h/k)$ ve $1/2$ 'den küçük olabilir (12). Daha açık söylemek gerekirse, mesela, ihtimaliyetinin kesin bir sayısal değere sahip olduğunu inkar etmekle birlikte aynı delile dayanarak bir bilimsel teorinin ötekinden daha muhtemel olduğuna hükmedebiliriz; veya aynı şekilde ihtimaliyetin kesin bir sayısal değeri olduğunu reddetmekle birlikte, bir tahminin doğru

(12) Bu konuda, bkz. *An Introduction to Contribution Theory*, ss. 36-9.

çıkmasının çıkmamasından daha muhtemel olduğuna ve böylece 1/2'den büyük olma ihtimaline sahip bulunduğuna hükmedebiliriz (13).

İmdi, bazan deniyor ki, Tanrı'nın varlığı lehindeki farklı kanıtlar farklı şeyleri gösterir. Kozmolojik kanıt, olsa olsa, bir çeşit zorunlu varlığın bulunduğu işaret eder; düzen ve gâyeden yola çıkan kanıt en fazla bir çeşit imar-mimarî gösterir (14), mucizeye dayanan kanıt ise daha çok bir çeşit öcüye işaret eder; bu durumda bu kanıtların ortaklaşa sahip oldukları şey nedir? Bu itiraz işi tekrar başa götürmektedir. Öncüllerin işaret ettiği bir tek şey yoktur. Tümdengelimli bir kanıtta, birtakım öncüllerden çıkarılabilecek birçok farklı sonuç bulunur. Ve tümevarımlı bir kanıtta öncüller farklı sonuçları güç bakımından farklı derecelerle desteklerler.

«Kumda insan ayağı şeklinde bir iz var» neyi göstermektedir? Bu, güç bakımından farklı derecelerde birçok şeye işaret eder: kumun biçime girme özelliğine, kumda bir yaratığın bulunduğu, kumda bir insanın yürüdüğüne. Delil, farklı önermeleri farklı derecelerde ihtimal dahiline sokar. Biz, delilin çeşitli parçalarının ilgilendiğimiz önermeye olan etkileri üstünde duruyoruz; yani «Tanrı vardır» önermesine. Onu hepsi de doğruluyor mu (yani o önermenin doğru olma olasılığını artırıyor mu)? Onu ihtimal dahilinde mi kılıyor? Biz, en delilinin çeşitli parçaları ve $P(h/en)$ 'in değeri ile $h = \text{«Tanrı vardır»}$ ın değeri üzerinde duruyoruz. Bu etki, en için başka bir ilgi çekici önerme olan $P(h/en)$ 'deki h_1 önermesinin, -diyelim ki, «âlemin gayr-i şahsî bir sebebi vardır»- değeri için olandan daha az olabilir. Yani en, h_1 'i h 'yı yaptığından daha muhtemel kılabilir. Bununla birlikte, her ne kadar, diyelim ki $P(h_1/e_1) > P(h/e_1)$ olsa da, bundan kesinlikle $P(h/e_1 \dots e_n) > P(h_1/e_1 \dots e_n)$ çıkmaz. Yani «Tanrı

(13) Aynı şekilde, bu tür ifadelerin matematiksel ihtimaliyet hesaplarının aksiyomlarına her bakımdan uyduğunu da sanmıyorum. Bununla birlikte, Bölüm 3'te bunların çok önemli bir yönden uyduklarını iddia ediyorum; yani Baye'nin teoremine tabi olanların. Fakat ben inanıyorum ki bunlar her bakımdan uymaktadırlar, Introduction'da, özellikle Bölüm 3-6'da bunu savundum.

(14) Sözgelimi, Kant'ın *The Critique of Pure Reason*, B648-58'de kanıtı ele, alışına bakınız: «O halde kanıtın isbat edeceği şey, olsa olsa dünyanın bir mimarı olacaktır, ki bu mimar, dünyanın, her şeyin kendisine bağlı olduğu anlamda bir yaratıcısı değil, üzerinde çalıştığı malzemenin şartlara uyma yeteneği tarafından sürekli engellenmiş biri olmaktadır.»

vardır», e_1 'den sadece küçük bir miktar ihtimaliyet derecesi alabilir; küçük bir miktar e_2 'den, küçük bir miktar e_3 'ten ve böylece devam eder gider. Her e_1, e_2, e_3 için başka bir h_1, h_2, h_3 önermesi olabilir; bu ise bir anlamda «Tanrı vardır»a, rakip çıkmaktadır ki bunun için $P(hn/en) > P(h/en)$ 'dir; fakat yine de, toplam delile göre, h rakiplerin her birinden daha muhtemel olmaktadır.

Buna benzer bir durum normal olarak geniş kapsamlı bilimsel ya da tarihsel teoriler için de söz konusudur. Delilin ayrı ayrı her bir parçası teoriyi fazla ihtimal dahilinde kılmaz, ve doğrusu yalnız birine dayanmak da daha sınırlı bir teoriyi daha çok ihtimal dahiline sokar. Fakat delilin bir araya getirilen güçleri birlikte kullanılacak olursa kapsamlı teoriye büyük bir ihtimaliyet kazandırır. Nitekim Genel İzafiyet Teorisi lehinde kullanılan delilin çeşitli parçalarından her biri başlıbaşına bu teoriyi muhtemel kılmamakta; fakat hep birlikte ona büyük bir ihtimaliyet derecesi kazandırmaktadırlar. Başlıbaşına her biri (yirminci yüzyılın başlarında evveliyatı oluşturan belli genel bilgi birikimi) Genel İzafiyetten daha dar kapsamlı bir varsayımın lehinde delil teşkil ediyordu. Nitekim, Merkür gezegeninin, yörüngesinde yaptığı hareket tek başına alındığında, bu, Genel İzafiyet Teorisinin doğru olmasından çok, sadece ya güneşle Merkür arasında o zamana kadar bilinmeyen bir gezegenin bulunduğunu veya güneşin tuhaf bir şekli olduğunu akla getiriyordu. Başlıbaşına alındığında, bu, Genel İzafiyete fazla bir olasılık tanımıyordu; fakat delilin öteki kısımlarıyla birlikte alınınca onun payına düşen de sonraki şıkkı desteklemek oldu. Teist, kozmolojik kanıt gibi bir kanıtın İbrahim'in, İshak'ın ve Yakub'un Tanrısının varlığını göstermeyeceği suçlamasını işte bu şekilde cevaplandırmak isteyebilir. Başlıbaşına değil, diye cevap verebilir o, kanıt payına düşeni çok zıt bazı kanıtların payına düşenlerle birleştirerek bu sonuca ulaşmaya çalışır.

Dikkat etmek gerekir ki, e 'den h 'ya giden P -tümevarımlı ya da C -tümevarımlı bir kanıtla hiçbir itiraz yöneltilmemektedir; öyle ki, din felsefesi konusunda yazan bazı yazarların da kabul eder görüldüğü gibi, zıt bir h^* varsayımı da aynı şekilde e ile uzlaşabilmektedir. Öyle görünüyor ki, onlar şöyle düşünüyorlar: Sözgelimi, evrendeki düzen «Tanrı yoktur»la uzlaşabilmektedir; öyleyse ondan hareketle «Tanrı vardır»a ulaşmaya çalışan hiçbir iyi kanıt bulunmamaktadır. Fakat, bunun öyle olmadığını anlamak için konu üzerinde birazcık düşünmemiz gerekmektedir.

e'den h'ya giden herhangi bir dedüktif olmayan kanıtta, h-olmayan, e ile uzlaşabilmektedir; ve yine de bazı dedüktif olmayan kanıtlar iyi kanıtlardır.

İyi C-tümevarımlı kanıtın ilgi çekici bir özelliğine daha dikkat etmemiz gerekmektedir. e'den h'ya giden böyle bir kanıtta, $P(h/e.k) > P(h/k)$ 'dir. Öyle ki, aynı şekilde zıt bir h^* varsayımı için de bold'den yola çıkan iyi bir C-tümevarımlı kanıt bulunmaktadır, yani aynı şekilde $P(h^*/e.k) > P(h^*/k)$ 'dir. Belli bazı delillerin bir varsayımı doğrulaması olgusu, bunun, aynı zamanda rakip bir varsayımı doğrulamayacağı anlamına gelmez. Bir daha söyleyelim, konu üzerinde düşünülecek olursa, bunun apaçık bir şey olduğu derhal görülecektir. Farzedelim ki bir dedektif, suçu ya Smith, ya Brown veya Robinson'un işlediği, bu işi kesinlikle bunlardan birinin yaptığı şeklinde bir k önbilgi (background information)'sine sahiptir. Sonra (e) delili, suçun işlendiği sırada Robinson'un başka bir yerde olduğunu ortaya koyuyor, e, suçu Brown'un işlemesi ihtimalini artırdığı gibi, aynı şekilde o işi Smith'in yaptığı ihtimalini de artırır. Buna rağmen, bazen insan, din felsefesi konusunda yazarların, bir mülahazanın, karşıt bir varsayımı da pekâlâ destekleyecek tarzda, Tanrı'nın varlığı lehinde delil gösterildiği gerçeğini gözden kaçırdıklarına şahit oluyor.

Buna göre, artık bizim görevimiz, «Tanrı vardır» sonucuna ulaşan farklı kanıtların değerini takdir etmek olacaktır. Bunu nasıl yapacağız? Tümdengelimli kanıtlar sözkonusu olduğunda, filozoflar, bir kanıtı geçerli kılan şeyin ne olduğu hususunda az çok açık bir fikre sahiptirler; buna göre, onlar burada çeşitli kanıtlara bakarak bunların geçerli olup olmadıklarını anlayacak bir konumda bulunuyorlar. Fakat biz asıl tümevarımlı kanıtlarla ilgileniyoruz. Delilin farklı kısımlarına dayanarak, «Tanrı vardır»ın ihtimal dahilinde olduğunu nasıl takdir edeceğiz? Bunu yapmak için, $P(p/q)$ 'nun, p ve q'nun ne gibi muhtevalarından dolayı yükselip alçaldığını bilmeye ihtiyacımız vardır. Fakat Allah'tan ki bu sorunun çok genel bir araştırmasını yapmak zorunda değiliz. Bunun nedeni, Tanrı'nın varlığı lehinde kullanılan önemli tüm a posteriori kanıtların ortak bir temel özelliğe sahip olmalarıdır. Bu kanıtların hepsi de, öncüllerde tasvir edilen olayları, bu olayları meydana getiren bir failin fiiline dayanarak açıklamak isteyen kanıtlardır. Kozmolojik kanıt, dünyanın varlığından hareketle, bu dünyayı maksatlı bir şekilde yaratmış olan bir

Zat'a, yani Tanrı'ya ulaşmaya çalışmaktadır. Düzenlenmiş yola çıkan kanıt, dünyanın düzeninden hareketle, onu kasıtlı olarak o şekilde yaratmış olan bir Zat'a, yani Tanrı'ya ulaşmaktadır. Tüm öteki kanıtlar da, dünyanın belli bir özelliğinden hareketle, onu bilerek o özelliklerle yaratan bir Tanrı'ya ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Tümevarımlı kanıtların hepsi de izaha yönelik kanıtlar değildir. Güneşin binlerce yıldır, yaklaşık olarak 24 saat ara ile doğmuş olmasından hareket ederek, onun yarın yine doğacağını iddia ettiğimizde, açıklamaya yönelik bir iddiada bulunmuyoruz. Güneşin yarınki doğuşu önceki doğuşunu izah etmez. Bununla birlikte, bir jeolog çeşitli deformasyonlardan hareketle, milyonlarca yıl önce bir yer sarsıntısı vuku bulduğu sonucuna ulaştığını savunurken bir izahta bulunmaya çalışmaktadır; yani, bazı fenomenlerden yola çıkarak, o fenomenlerin meydana getirdiği bir olaya vardığını iddia etmektedir. Ne var ki izaha yönelik kanıtların hepsi de, bir failin maksatlı eylemine yönelik kanıtlar değildir. Maksatlı bir eylem, bir failin kasten yaptığı bir eylemdir. O halde bu eylem failin, onu icra etmek için bir neden ya da gayeye sahip olduğu eylemdir: Onu icra hususundaki asgari maksat ister o işin kendi hatırına olsun, isterse onu yapmak suretiyle öne çıkarılan daha başka bir gaye için olsun, durum değişmez. O, kendi seçtiği birtakım nedenlerden dolayı veya bazı maksatlara mâtufluk olarak hareket ettiğine göre, biz böyle bir faile akıllı fail adını verebiliriz. İnsanlar akıllı faillerdir (15); ancak akıllı failler yalnız bunlardan ibaret değildir; hayvanlar da sık sık akıllı hareketler yaparlar. Bununla beraber, bir karşılaştırma yapmak gerekirse, cansız nesne ve olayların yapmaya çalıştıkları veya ifa etmenin yollarını aradıkları bir gayeleri yoktur; tersine onlar iş ve etkilerini düşünüp taşınmaksızın ortaya koyarlar. Jeologun, deformasyondan hareketle yer sarsıntısının vukuuna giden kanıtı, deformasyonların izahına yönelik bir kanıttır; fakat akıllı bir failin maksatlı eylemine dayanan izaha yönelik bir kanıt değildir. Fakat, bir dedektif döşemedeki çeşitli kan lekelerinden, metal kısımlardaki parmak izlerinden, Smith'in yerde yatan cesedinden, kasadan, para çalınmasından, Jones'in eline çokça para geçmiş olmasından hareket ederek, Jones'in Smith'i kasten öldürdüğü

(15) Benim «kişi»den anladığım, en azından niyetler, gayeler, kanaatler vs. bütününe sahip akıllı bir fail, yani tipik olarak insandır. Bkz. *The Coherence of Theism*, s. 101.

ve parasını çaldığını iddia edecek olursa, o, çeşitli olayların izahını akıllı bir failin kasıtlı eylemine dayandırarak yapmaya çalışıyor demektir. Kişiler, akıllı (**rational**) faillerin örnek kalıbı olduğundan, akıllı bir failin maksatlı eylemine dayandırılan izahı ben kişisel izah diye adlandırıyorum. Bölüm 2'de kişisel izahın yapısını daha geniş bir şekilde tahlil edeceğim ve bunun dünyevi olayları açıklamada kullanılan bilimsel izah diye adlandıracağım, öteki kabul görmüş kalıp (**pattern**)'la bir karşılaştırmasını yapacağım. Bölüm 3'te de bu izah tarzlarını göz önünde bulundurmaya ve yeri geldikçe bunlardan birine müracaat etmeye devam edeceğim. Burada ortaya çıkan can alıcı hususlardan biri de, ne zaman bu olayların bir izahının olduğunu düşünmenin akla uygun olduğu ve, bunun tersine, ne zaman bunları salt kaba gerçekler, yani başka şeyleri izah etmekle birlikte, bizi kendilerinin izahı olmayan şeyler olarak görmenin akla uygun olduğu meselesidir. İzah için en uygun sınırın ne olduğuna ilişkin bu konu Bölüm 4'te tartışılacaktır. Bu husus teizm için son derece önemlidir. Zira teist, kendi delilini teşkil eden, dünyanın varlığı ve bir düzen ihtiva etmesi gibi, çeşitli fenomenlerin izaha muhtaç olduğunu iddia etmektedir; ve bu da Tanrı'nın fiili ile sağlanmaktadır; O'nun varlığı ve fiili ise hiçbir izaha muhtaç değildir. Buna göre, Bölüm 2 teistin izahlarının mahiyetini ortaya koyacak, Bölüm 3 ve 4 ise bunlara başvurmanın ne zaman doğru olacağı sorusunu cevaplandırmak için gerekli temel vasıtaları tedarik edecektir. Netice olarak, bu vasıtalarla biz, teistin kanıtlarına ayrıntılı bir şekilde bakacak bir konuma geleceğiz, demektir.